

**ŞAGİRDLƏRİN ÖZÜNÜTƏHSİL PROBLEMLƏRİ
ПРОБЛЕМЫ САМООБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ
PROBLEMS OF SELF-EDUCATION AMONG PUPILS**

UOT 37.0

Mübariz Tahir oğlu Süleymanov

Bakı Dövlət Universitetinin Qazax filialının baş müəllimi

<https://orcid.org/0000-0001-7544-3437>

[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).95-100](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).95-100)

**AZƏRBAYCAN MƏKTƏBLƏRİNDƏ YUXARI SİNİF ŞAGİRDLƏRİNİN ÖZÜNÜTƏHSİL
FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİK MƏSƏLƏLƏRİ**

Мубариз Тахир оглы Сулейманов

старший преподаватель Газакского филиала Бакинского Государственного Университета

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ В ШКОЛАХ
АЗЕРБАЙДЖАНА**

Mubariz Tahir Suleymanov

senior lecturer at the Gazakh branch of Baku State University

**THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF SELF-EDUCATION ACTIVITIES OF
SENIOR PUPILS IN AZERBAIJANI SCHOOLS**

Xülasə. Məqalədə Azərbaycan məktəblərində orta məktəb şagirdlərinin özünütəhsil fəaliyyətinin nəzəri və praktiki məsələləri əks olunub. Müəllif tələbələrin özünütəhsil fəaliyyətinin mahiyyətini və zəruriliyini açıqlayır. Orta məktəb şagirdlərinin özünütərbiyə fəaliyyəti prosesində istifadə olunan növləri, formaları, metodları, vasitələri və istiqamətləri göstərilir. Şagirdlərin sosial-mədəni dünyagörüşünü formalaşdırmaq, öyrənmə və tərbiyəvi xüsusiyyətlərini (estetik, fiziki, yaradıcılıq) inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan tələbələr üçün özünütəhsil modeli təklif olunur. Müəllif ümumtəhsil məktəblərində özünütəhsil fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı üçün nəticələri və təklifləri də göstərir.

Açar sözlər: *özünütəhsil, qabiliyyət, maraq, müstəqil iş, müəllim, yaradıcı düşünmə, özünənəzarət*

Аннотация. В статье излагаются теоретические и практические вопросы самообразовательной деятельности учащихся старших классов в азербайджанских школах. Автор раскрывает сущность и необходимость самообразовательной деятельности учащихся. Указываются виды, формы, методы, средства и направления, используемые в процессе самообразовательной деятельности старшеклассников. Предлагается модель самообразования учащихся, в которой предназначены формирование социально-культурное мировоззрение, развивающее обучение, просветительские особенности учащихся (эстетические, физические, творческие). Автором также указываются результаты и предложения по совершенствованию и развитию самообразовательной деятельности в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: *самообразование, способности, интерес, самостоятельная работа, чтение, творческое мышление, самоконтроль*

Abstract. The article presents theoretical and practical issues of self-educational activities of senior pupils in Azerbaijani schools. The author reveals the essence and necessity of self-educational activities of pupils. The types, forms, methods, means and directions used in the process of self-educational activities of senior pupils are indicated. A model of self-education of pupils is proposed, which is intended to form a socio-cultural worldview, developmental learning, educational features of pupils (aesthetic, physical, creative).

The author also indicates the results and proposals for the improvement and development of self-educational activities in comprehensive schools.

Keywords: *self-education, ability, interest, independent work, reading, creative thinking, self-control*

Həyatın bütün sahələrində yeni texnologiyalar və kompüter texnikasının sürətli inkişafı dövründə özünütəhsil fəaliyyəti, onu həyata keçirmək gənclərin gələcək fəaliyyəti və iş qurması üçün çox əhəmiyyətlidir. İnformasiya bolluğu şəraiti gənclərin əksəriyyətini müstəqil olaraq öz üzərində çalışmağa sövq edir.

Gənclərin uğurlu şəxsiyyətyönlü inkişafında özünütəhsilə marağın formalaşması yuxarı sinif şagirdlərinin əksəriyyətinin həyatı zəruri tələbatına çevrilmişdir ki, bu da pedaqogika sahəsində özünütəhsillə bağlı yeni yanaşmalar və yolların axtarılmasına, tədqiqatların aparılmasına zərurət yaradır.

Ə.M. Abbasovun araşdırmalarından da gəldiyimiz məntiqi nəticə özünütəhsil məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməsinə istiqamətlənmişdir: O, müasir təhsil haqqında yazır: “Ölkəmizdə təhsil sisteminin inkişafı, ilk növbədə, onun daha müstəqil qurum kimi fəaliyyət göstərə bilməsindən daha çox asılıdır. Bu gün təhsil quruculuğu üzrə aparılan işlərin başlıca məqsədində o dayanır: məktəb müstəqilliyi daha çox genişlənsin, özünü idarə edə bilmək funksiyası qazansın, müəllim və şagird fəaliyyətinin əsasını təşkil edən inkişaf dinamikasını izləyə bilsin, onun artmasını tənzimləsin və s.” [4, s. 11-17].

Özünütəhsil şagirdlərin tələbatları əsasında yaranır, fəaliyyət və məişətdə, ətraf aləmi dərk etmə prosesində, özünüreallaşdırmada və sosial mühitdə reallaşır.

Ə.Ə. Əlizadə yeniyetmə gənclərin şəxsiyyətinin formalaşmasında özünütəhsilə amilinə xüsusi əhəmiyyət verir: “Yeniyetməlik dövründə şagirdlərin həyatı planları, adətən, onların arzu və xəyallarından ayrılmır. Başqa sözlə, əgər yeniyetmə oğlan və qızlar peşə haqqında söhbət edərlərsə, bu, sadəcə olaraq əsrarəngiz uşaq xəyalının ifadəsi kimi səslənir. Böyük məktəbli yaş dövründə isə peşə seçmə reallaşır, çoxlu fantastik və ya mücərrəd imkanlardan ən real və ağlabatan variantlar ayırd edilir. Peşə seçmə böyük məktəbli üçün ən mühüm, təxirəsalınmaz və çətin iş çevrilir.Böyük məktəbli yaş dövründə mənlik şüurunda meydana çıxan xüsusiyyətlər öz əksini şagirdlərin özünütəhsil tələbatında tapır. Bu yaşda özünütəhsilə artıq sadəcə

cə olaraq ayrı-ayrı davranış nöqsanlarının aradan qaldırılmasına və ya müvafiq müsbət keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsinə deyil, bütövlükdə şəxsiyyətin təşəkkülünə doğru yönəlir. Özünütəhsilə tərzləri və vasitələri də mürəkkəbləşir” [5, s.343].

Bu fikirlərin özünütəhsillə bilavasitə bağlılığı vardır. Çünki şəxsiyyətin tərbiyəsi, təşəkkülü özünütəhsil olmadan həyata keçə bilməz. Müəllimin yazdığı fikirlər yuxarı sinif şagirdlərinin özünütəhsillə əlaqədar qarşıya qoyduqları məqsədləri əks etdirir, lakin bunlar tədqiq etdiyimiz problemin məzmununa tam aydınlıq gətirmir.

Özünütəhsilin məqsədi şagirdlərin ağılı, zehni qabiliyyətlərini inkişaf etdirməkdir. Hər hansı sahədə bilikləri əldə etmək üçün məktəbdə verilən biliklər kifayət deyildir. Özünütəhsil zamanı şagirdlər biliyi müstəqil əldə edir ki, bu da onların təfəkkürünü, zehni inkişaf etdirir, istədikləri biliyi mənimsəməyə imkan yaradır. Bu, məktəbdə zehni inkişafa təkan verən fənləri – xarici dilləri, tarixi, riyaziyyat fənlərini daha dərinləndirən öyrənməyə, yaradıcılığa, dünyagörüşünü formalaşdırmağa şərait yaradır.

Özünütəhsilin reallaşdırılması üçün axtarıcı fəallığın olması vacib şərtədir. Axtarıcı fəallığı dedikdə, biz şagirdlərin hər hansı bir nəticəsi görünməyən situasiyanı dəyişməyə və yaxud münasibət bildirməyə yönələn davranışını nəzərdə tuturuq ki, burada da onun səmərəlilik dərəcəsi daim diqqət mərkəzində olur. Bu cür axtarıcı planlaşdırma və özünütəhsil fəaliyyətinin nəticələrinin proqnozlaşdırılmasının tərkib hissəsidir.

Özünütəhsilin məğzi ondan ibarətdir ki, şagirdlər əqli əməyin yeni texnikası, mədəniyyəti ilə tanış olur, özünün təkmilləşməsi üzərində müstəqil olaraq işləyir.

Özünütəhsil geniş pedaqoji imkanlara malikdir və yuxarı sinif şagirdlərinin hərtərəfli formalaşmasında (pedaqoji, psixoloji, fiziki, sosial-mədəni) böyük rol vardır. Özünütəhsil şagirdlərdə biliklər sistemi, dünyagörüşü formalaşdırması ilə yanaşı, onları həyata hazırlayır, fəal və yaradıcı düşünməyi, hərəkət etməyi öyrədir, inkişaf etdirir və özünü daim təkmilləşdirməyə yönəlir. Müasir təhsil məhz bu cür səriştəli

şəxsiyyətlərin yetişdirilməsini tələb edir. Bu baxımdan da yuxarı sinif şagirdlərinin özünütəhsili üzrə məktəb təcrübəsi öyrənilmiş və ümumiləşdirilmişdir.

Bu gün təhsilin ən vacib məqsədlərindən biri özünütəhsili təlim prosesinə və təlimdən-kənar fəaliyyətə daxil etmək üçün imkanların müəyyənləşdirilməsidir. Hazırda müəllimin şagirdi öyrətməsi deyil, onun təlim fəaliyyətini idarə etməsi ön plana çəkilir. Müşahidələr göstərmişdir ki, təlim prosesində şagirdlər müstəqil olaraq bilik və bacarıqların mənimsənilməsində çətinliklər çəkirlər. Bunun səbəblərindən biri fənnin tədrisində təhsilverici materialın kifayət qədər olmaması və təlim prosesinin strukturunda xüsusi mexanizmlərin göstərilməməsidir. Lakin özünütəhsilin mexanizmlərinin işlənməsi üçün müvafiq təhsil mühitinin olması da vacibdir. Həm müəllim, həm də şagirdlərin fəaliyyət göstərməsi üzrə özünütəhsil mexanizmlərinin və mühitin yaradılması müasir məktəbin qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir.

Pedaqoji tədqiqatlarda şəxsiyyətin özünütəhsil fəaliyyətinin komponentlərinə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. A.K. Qromtseva "Məktəblilərdə özünütəhsilə hazırlığın formalaşması" adlı vəsaitində bir sıra komponentləri göstərmişdir: motivasiyalı (özünütəhsil fəaliyyətin könüllü növü olduğu üçün), hədəfə istiqamətlənməsi (özünün şəxsiyyət kimi qəbul edilməsi, idealların, həyatı planların müəyyənləşdirilməsi), prosesual (yəni özünütəhsil fəaliyyətinin davamlı olması), təşkilatı (özünütəşkilətmə, daha doğrusu iş üsullarının seçilməsi, vaxtın və özünə nəzarətin planlaşdırılması), energetik (fəaliyyətin iradi və emosional tərəfi) və qiymətləndirmə" [8, s. 24–25].

Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin müstəqil işi müəllimin verdiyi tapşırıqlar əsasında, bəzən müəllimin iştirakı ilə, bəzən də onun iştirakı olmadan, idraki çətinliklərin və tapşırıqların həllində əqli və fiziki gərginliyin aradan qaldırılması prosesində davam etdirilir. Özünütəhsildə isə şagird özü-özünə nəzarət edir.

Özünütəhsil fəaliyyətində üç səviyyə mövcuddur:

1. Məktəb təlimini müşayiət edən özünütəhsil təlim fəaliyyəti prosesində həyata keçirilir, öyrənmə özünütəhsili inkişaf etdirir.

2. Müəyyən vəzifələrə və tapşırıqlara müvafiq xüsusi özünütəhsil fəaliyyəti.

3. Özünütəbriyə üzrə spesifik özünütəhsil.

Özünütəhsil fəaliyyətində idrak və sosial motivlər aparıcı rol oynayır. Çünki bu fəaliyyət daim könüllü olaraq həyata keçirilir. Sözsüz ki, xarici motivlər də mövcuddur (ətrafdakı insanların fikri və təsiri, cəmiyyətdə öz mövqeyinin olması və s.). Özünütəhsilin predmeti məktəb proqramından əlavə biliklərin öyrənilməsidir. Özünütəhsilin əsasını fəaliyyət üsulları, şəxsiyyətyönlü fikirlər, ustanovkalar, keyfiyyət və bacarıqlar təşkil edir:

- qarşıya məqsədlər qoymaq, onlara nail olmaq üçün vasitə və üsullar axtarmaq, təhlillər etmək, öz fəaliyyətini qiymətləndirmək və s.;

- ətrafdakılara qarşı həssas və diqqətli olmaq, özünə və başqalarına qarşı tənqidi yanaşmaq;

- marağına uyğun düşüncəli seçim etmək və bunun üçün məsuliyyət daşımaq;

- özünütəhsilin yeni üsullarını istifadə etmək;

- bunların əsasında öz iradəsinə təsir edərək özünə dəstək olmaq;

- şəxsi maraq və tələbatları daim genişləndirmək.

Özünütəhsilin ümumi istiqamətləri aşağıdakılardır:

- hüquqi;

- estetik;

- tarix;

- xarici dil;

- informasiya-kommunikasiya texnologiyaları;

- idman, sağlamlığın qorunması;

- müxtəlif maraqlar.

Şagirdlərin maraqlarından asılı olaraq bu siyahını artırmaq da olar.

Özünütəhsilin formaları.

Ümumilikdə, özünütəhsilin iki forması mövcuddur. Birincisi – təlim prosesində müstəqil işlərin artırılmasıdır (məktəb proqramından əlavə biliklərin əldə edilməsi). Özünütəhsilin bu forması uğurlu nəticə almaq və təlimin keyfiyyətini yüksəltmək üçün müəllimdən yeni forma və metodların işlənilməsini tələb edir. İkincisi – təlimdən-kənar vaxtlarda yuxarı sinif şagirdlərinin müxtəlif istiqamətlərdə fəallığının artırılmasıdır.

Təlimdən-kənar vaxtlarda şagirdlərin fəallığının artırılması bir sıra çətinliklərlə bağlıdır.

Birinci növbədə bu, şagird və müəllimlərin özünütəhsil prosesinə psixoloji aspektdən hazır olmaması ilə bağlıdır. İkincisi, təlim prosesinin informasiya-kommunikasiya təminatı hər yerdə müxtəlif səviyyədədir.

Təlim prosesində özünütəhsil aşağıdakı formalarda aparılır:

Qruplarla aparılan özünütəhsil. Müəllimin rəhbərliyi ilə şagirdlərin marağı əsasında aparılan özünütəhsil.

Fərdi özünütəhsil. Özünütəhsilin bu forması şagirdin öz istəyi, marağı əsasında həyata keçirilir.

Hər hansı təlim formasında şagirdlərin özünütəhsili prosesində intellektual təşəbbüslərin və təfəkkürün inkişafı üçün əsas vəzifə psixoloji-didaktik şəraitin yaradılmasıdır. Şagirdlər tədricən qruplarla iş fəaliyyətindən fərdi işə keçərək idrak fəaliyyətini genişləndirir, irəli sürülən məsələnin həlli üçün öz şəxsi fikrini söyləyirlər. Müəllimin əsas vəzifəsi şagirdin müsbət tərəflərini görmək və onları inkişaf etdirməkdir.

Təlimdənəkar özünütəhsilə şagirdlərin istədikləri fənlərə, İKT-yə, məişət texnikasına, dünyada gedən müxtəlif proseslərə marağı aid edilir. Məlumdur ki, bu cür özünütəhsil ev şəraitində də davam edir. Lakin yuxarıda qeyd olunduğu kimi, özünütəhsil özünütəhsilə ilə sıx bağlı olduğundan müəllimin ümdə vəzifələrindən biri də şagirdlərə daim düzgün istiqamət vermək, insanın mənəviyyatını cılızlaşdıran məlumat və saytlardan istifadəyə yol verməməyə, özünəhərmət hissi aşılamağa yönəltməkdir.

Hər bir fənnin tədrisində özünütəhsil həm təlim prosesində, həm də təlimdənəkar vaxtlarda aparılan pedaqoji işlərin vahidliyini gözləyir:

1. Təlim prosesində özünütəhsil (müəllimin rəhbərliyi ilə). Təlim prosesində şagirdlərin özünütəhsil fəaliyyətinin təşkilinin formaları bunlardır: seminar, ekskursiya, ekspedisiya, diskussiya, təlim oyunu, konfrans, turist gəzintisi, mühazirə.

2. Təlimdənəkar özünütəhsil formaları bunlardır: şagirdin şəxsi təşəbbüsü və müəllimin nəzarəti ilə aparılan tədqiqatçılıq və yaradıcılıq işləri.

Şagirdlərin şəxsi təşəbbüsü ilə aparılan özünütəhsilin məğzi ondan ibarətdir ki, onlar müstəqil olaraq müxtəlif mənbələrdən bilik əldə edirlər. Bu biliklərdən öz fəaliyyətlərində, şəx-

siyyətinin inkişafında və şəxsi həyatında istifadə edirlər.

Qeyri-ənənəvi təlim formalarının tətbiqi çox güclü stimula malikdir. Bu dərslərin vasitəsi ilə şagirdlərin idrak maraqları inkişaf edir. Çünki təbiətinə görə şagirdlər əyləncəli məşğələləri çox sevir. İkinci səbəb isə odur ki, əyləncəli dərslərdə motiv daha güclüdür. Bu formanın tətbiqində T.M. Starodubsevanın materiallarından istifadə edilmişdir. Qeyri-ənənəvi təlim formaları prosesində gərginlik aradan götürülür, şagirdlərə emosional təsir göstərilir. “Şagird fəaliyyətinin təşkilinin qeyri-ənənəvi dərslər formalarına bunlar aiddir: sosiodrama, layihə işləri, fəlsəfi stol, çay süfrəsi; hər hansı bir mövzunun, hadisənin, dəlilin təqdimatı; xeyirli sürprizlər günü, suallar zərfi, buraxılış rinqi və s.

“Sosiodrama” insanlar arasında hər hansı sosial qüvvələrin və personajların qruplarla təsiri, insanların teatr vasitəsi ilə intensiv ünsiyyətidir.

“Çay süfrəsi” güclü təsirə malikdir, xüsusi psixoloji atmosfer yaradır, müxtəlif söhbətlər əsnasında münasibətləri yaxşılaşdırır, gərginliyi aradan qaldırır.

“Xeyirli sürprizlər günü” insanlara diqqət, sevinc paylaşmaq bacarığını aşılamağı öyrətmək üçün verilən tapşırıqlardan ibarətdir.

“Buraxılış rinqi” əvvəlki dövrlərin təhlili, gələcək planlar, dostluq atmosferinin yaradılması, qarşılıqlı anlaşma, insanlarla qarşılıqlı təsir bacarıqlarının formalaşdırılmasıdır” [9, s.3-4].

Yuxarıda göstərilən təlim formaları özünütəhsildə uğurlu nəticələr verir. Burada müəllimin məqsədi “öyrətmək”, “izah etmək” və “göstərmək” deyil, qarşıya çıxan məsələlərin birgə həlli yollarının axtarılıb tapılmasını təşkil etməkdən ibarətdir. Müəllim şagirdin özünütəhsil fəaliyyətində bu kiçik tamaşaların rejissoru qismində çıxış edir.

Qeyri-ənənəvi təlim formasının təşkili aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- şagirdlər arasında vəzifələrin bölgüsü;
- məşğələnin ssenarisinin yazılması (konkret məqsədləri göstərməklə);
- tapşırıqların seçilməsi;
- qiymətləndirmə meyarlarının müəyyənləşdirilməsi.

Özünütəhsilin əsas mənbələri bunlardır: televiziya, internet, ədəbiyyat (bədi sözlər, publi-

sistik, elmi-populyar əsərlər), video və audio məlumatlar, onlayn biliklər, ekskursiyalar, teatrlar, sərgilər, konsertlər, səyahətlər.

Özünütəhsil metodları.

1. Özünütəhsilin əsas metodlarından biri ədəbiyyat üzərində işləməkdir. Müasir dövrdə ədəbiyyatın üzərinə böyük məsuliyyət düşür – özünü solumun bir hissəsi kimi dərk edən, mənəvi dəyərlərə malik şəxsiyyətlərin yetişdirilməsi. Təmənəsizliyin, xeyirxahlığın, insani münasibətlərin qıtlığı zamanı ictimai həyatda bu problemin həllindən yalnız gənclərin deyil, həmçinin ölkənin gələcəyi asılıdır. Müəliə şagirdlərin mənəvi inkişafında qüdrətli təsir vasitəsidir. Müəliə etmək dünyanın müdrək insanları ilə ünsiyyətdə olmaq deməkdir. Müasir dövrdə informasiya bolluğu şəraitində kitabların vaxt sərf edilməsi baxımından sürətlə oxunması və dərinləndən dərk edilməsi məsələsi də meydana çıxır. Bu, lazımı informasiyanı axtarmaq qabiliyyətindən, onu düzgün və tez qiymətləndirməkdən, əldə edilmiş məlumatlardan təcrübəyə necə tətbiq etməkdən asılıdır. Sonra şagird bu məlumatları müstəqil olaraq öz fəaliyyətində istifadə edir.

2. Özünütəhsil prosesində müstəqil praktik tapşırıqların da yerinə yetirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu tapşırıqlar şagirdin maraqlandığı sahə üzrə biliklərinin yoxlanılmasına, yeni biliklərin mənimləmə səviyyəsinin müəyyənələdirilməsinə və onların özünütəhsil prosesində təzahür etməsinə imkan verir.

3. İnnovativ texnologiyaların istifadə edilməsi özünütəhsil prosesində böyük rol oynayır.

4. Layihələrin işlənilməsi hər bir şagirdin fərdi idrak qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, sosial mühitdə özünü təsdiq etməyə və reallaşdırmağa imkan verir.

5. Şagirdlərin yaradıcılıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi.

6. Seminarlarda, treninqlərdə, kurslarda iştirak etməsi.

7. Dərketmə fəaliyyətinə müsbət təsir edən materiallardan istifadə etmək: müəliə, sənədli filmlərin baxılması və təhlili.

8. Ekskursiyalar, teatrlar, sərgilər, muzeylər, konsertlər və s.

Bu metodlardan istifadə etmək tələbə olmaq istəyən yuxarı sinif şagirdlərində vaxtdan səmərəli istifadə, işini planlaşdırmaq, kitabla və xüsusi ədəbiyyatla işləmək bacarığı formalaş-

dırır və onlarda axtarıclıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirərək öyrənmənin fasiləsizliyinə istiqamətləndirir.

Özünütəhsilin vasitələri.

Pedaqoji prosesin səmərəliliyi müəllimin yuxarı sinif şagirdlərinin özünütəhsilini necə idarə etməsindən, şagirdlərin buna hazır olmasından və müvafiq vasitələrin tətbiqindən asılıdır. Təlim prosesində hər bir müəllim öz şagirdinin şəxsiyyətinə (xüsusən də valideynləri ilə problemi olan) məqsədyönlü təsir edir, onların tərbiyəsini, təhsilini və inkişafını idarə edir. Beləliklə, pedaqoji prosesdə şagirdlər üçün şərait yaradaraq, müəllimlər onların özünütəhsili üzrə şüurlu subyektiv fəaliyyətini təmin edirlər.

Yuxarı sinif şagirdlərinin başqa özünütəhsil fəaliyyətinin vasitəsi öz təşəbbüsləri ilə planlaşdırılan və keçirilən tədbirlərdir (evdə öz planları üzrə görəcəkləri işlər, kollektiv tədbirlər, dərnləklərdə iştirak etmək və s.). Bu işlərin aparılması şagirdlərdən bütün səylərinin axtarıclıq və sosial təcrübənin mənimlənilməsi üzrə səfərbər edilməsini tələb edir.

Özünütəhsil prosesində internet resurslarından istifadə geniş tətbiq olunur.

Özünütəhsilin vasitələrindən biri də elektron təhsil resurslarıdır. Müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyaları şagirdlər üçün geniş imkanlar yaradır. Bu texnologiyalar öyrədən və öyrənən arasında qarşılıqlı təsiri təmin etmək üçün fəal surətdə tətbiq olunur və təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir.

Beləliklə, apardığımız tədqiqat işi aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verdi:

Tədqiqat işi mövcud ziddiyyətləri və praktik tələbləri nəzərə alaraq yuxarı sinif şagirdlərinin özünütəhsil fəaliyyətində şəxsiyyətyönlü təlimin təşkilinə istiqamətləndi və müşahidələr göstərdi ki, məhz şəxsiyyətyönlü təlim özünütəhsil fəaliyyətinin əsas vasitəsidir.

Elmi-pedaqoji ədəbiyyatın təhlili və eksperimentin müəyyənədicisi mərhələsi yuxarı sinif şagirdlərinin özünütəhsil fəaliyyətinin meyarlarını müəyyənələşdirməyə imkan verdi. Bunlar aşağıdakılardır:

• şagirdlərin şəxsiyyətyönlü inkişafının davamlı motivasiyası:(idrak motivasiyası; şagirdlərin bir-biri ilə ünsiyyət motivasiyası);

• təlim fəaliyyətində fəallıq;

- şagirdin bütün istiqamətlərdə inkişafı;
- özünüinkişaf, özünüdərk, özünü təsdiq etmək;
- yaşlıları və başqa insanlarla ünsiyyət qurmağı bacarmaq;
- yaradıcılıq keyfiyyətlərinin inkişafı;
- yeni ideyalarını verilməsi.

3. Pedaqoji eksperimentin öyrədici mərhələsində yuxarı sinif şagirdlərinin özünütəhsil fəaliyyətinin modeli tətbiq edildi. Modellin strukturunu özünütəhsil fəaliyyətinin inkişafına müsbət təsir edən müasir yanaşmalar, prinsiplər məcmusu kimi təqdim etmək məqsəduyğun hesab edildi. Şagirdin özünütəhsil modelində təlimin məqsədi, motivasiyası, təşkilatçılıq qabiliyyətləri, prinsiplilik, kommunikativlik, özünü-tənzimləməyə istinadən qurulur ki, bu da şəxsiyyətin səriştəlililiyini təmin edir.

4. Modeli işləyərkən şagirdin şəxsi keyfiyyətlərinə və özünü reallaşdırmasına imkan verən metodik sistemin tətbiq edilməsi nəticəsində onların sosial-mədəni dünyagörüşünün formalaşması (müasir problemlərə diqqət yetirməklə dünyagörüşünün formalaşdırılması), inkişafetdirici (təhlil, müqayisə, ümumiləşdirmə, axtarıcı-

lıq, əqli nəticə çıxarma və s.) və maarifləndirici xüsusiyyətlərinin (estetik, fiziki, sevimli məşğuliyyəti ilə əlaqədar qabiliyyətlərin və yaradıcılığın inkişaf etdirilməsi) inkişafı təmin edilmişdir.

5. Təqdim edilən model "Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan tarixi fənni kurikulumunda (V-XI siniflər) irəli sürülən tələblərə cavab verir [2].

Ümumilikdə, özünütəhsil birincisi, şəxsiyyətin inkişafına təsir edir, digər tərəfdən isə həm intellektin inkişafına, həm də dünyagörüşünün genişlənməsinə müsbət təsir göstərir. Özünütəhsil öz məzmunu ilə praktik fəaliyyətin son nəticələrinin əldə edilməsinə xidmət edir ki, bu da təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir.

Problemin aktuallığı. Özünütəhsil şagirdlərin gələcəkdə uğurlu və şəxsiyyətyönlü inkişafını təmin edən təhsil formasıdır.

Problemin elmi yeniliyi və praktik əhəmiyyəti. Müasir təhsil sisteminin ən vacib məqsədlərindən biri də özünütəhsil təlim prosesinə və təlimdən-kənar fəaliyyətə tətbiq etmək və bunun imkanlarını genişləndirmək, özünütəhsil mühitini müasir məktəblərdə yaratmaqdan ibarətdir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. //Azərbaycan müəllimi. – 2013. 25 oktyabr, № 41, - s.2
2. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulum). // -Bakı: Kurikulum. - 2008, № 1, - s.13
3. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan tarixi fənni kurikulumunda (V-XI siniflər)
4. http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2010/avqust/130765.ht
5. Abbasov Ə.M. Ümumi təhsil pedaqoji mülahizələr müstəvisində. //Azərbaycan məktəbi. 2017, № 2, s.11-17
6. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: "Pedaqogika", - 2004. - 432 s. (s.343)
7. Pedaqoji anlayışlar lüğəti. <https://portal.edu.az/index.php?r=docman/-down-load&id=3&mid=&lang>
8. Брызгунова Е. Н. Самообразование как основа успешности человека / Педагогическое мастерство: материалы Междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). М.: Буки-Веди, 2012. с. 310-312.
9. Громцева А. К. Формирование у школьников готовности к самообразованию: Учебное пособие по спецкурсу для пед. ин-тов. — М.: Просвещение, 1983. — 144 с.
10. Стародубцева Т.М. Нетрадиционные формы занятий в учреждениях ДОД. //Дополнительное образование и воспитание. № 11, - 2016. - с.3-4.

E-mail: mubariz.suleymanov.74@bk.ru
Redaksiyaya daxil olub:24.09.2024